

OWAIMER OLIVER

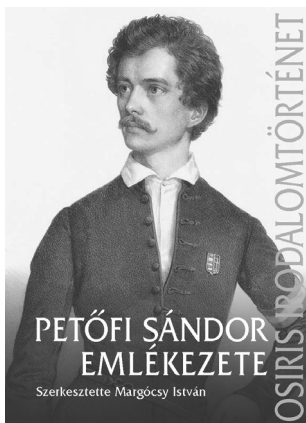
Petőfi-iránytű

PETŐFI SÁNDOR EMLÉKEZETE

Margócsy István először 1988-ban állított össze Petőfi-ről szóló gyűjteményt, mely – alcíme szerint – a költő *politikai utóéletének dokumentumaiból* közölt részleteket. Igen kedvező fogadtatása volt, s nemcsak a későbbi Petőfi-szakirodalmat, de az éppen kibontakozóban lévő kultusztörténeti kutatásokat is nagymértékben inspirálta. Vállalkozása nem tekinthető teljesen egyedülállónak; a legnagyobb figyelmet kiváltó, kezdeményező erejű kultuszvizsgálatokat rendre megelőzte egy-egy hasonló típusú szöveggyűjtemény. Például Dávidházi Péter Shakespeare hazai kultuszát bemutató alapművét (1989) Maller Sándor és Ruttkay Kálmán *Magyar Shakespeare-tükör* (1984) című szövegválogatása ihlette, Tverdota György József Attila-kultuszról szóló monográfiája (1998) pedig a *Kortársak József Attiláról* (1987) című, kritikai igényességgel összeállított háromkötetes gyűjtemény után jelent meg. A Petőfi-válogatás annyiban mégis kitűnt a többi közül, hogy fő rendezőelve jellegzetesen kultusztörténeti (kultuszkritikai) volt: a költőt érintő politikai-ideológiai kisajátítási kísérletekre irányította a figyelmet. Érthető tehát, miért hatott heurisztikus erővel, s Dávidházi Péter *A hatalom eredetmondái Petőfi utóéletében* (1990) című tanulmányában miért értékelte „tudománytörténeti jelentőségűnek” ezt a voltaképpen inkább ismeretterjesztő szándékú (jelentősebb értelmezői gesztusokat és filológiai gondosságot nélkülöző), valójában egy szabadtéri Petőfi-rockopera (*A költő visszatér*, rend. Koltay Gábor) alkalmából készített szövegkiadást.

A 2022-ben megjelent *Petőfi Sándor emlékezete* című antológia az előzőhöz képest merőben más elvek alapján áll össze. A szerkesztő ezúttal a Petőfi-recepció „írói-tudósi” megközelítéseiből szelektál, egyfajta szinopszist kínálva majdnem száznyolcvan év Petőfi-kutatásának eredményeiből. Nagy tudással válogatta össze a költőről szóló szövegforrásokat. A négy korszakfejezetre (*Életében*, *A 19. század második fele*, *A 20. század első fele*, *A 20. század második fele*) osztott könyv

Szerkesztette Margócsy István
Osiris Kiadó
Budapest, 2022
644 oldal, 4980 Ft

2023. március

a befogadástörténet belső, dinamikus folyamataira összpontosít. Az értekező írások hömpölygő sorát néha szépirodalmi alkotások színesítik, inkább „csak illusztrációként, esetleg az adott korszak Petőfi-diskurzusának jellemző példájaként” (11), általában a korszakfejezetek elején és végén.

Ugyanakkor az antológia(sorozat) címe kissé csalóka, s ez talán túlmutat egyszerű marketinges szempontokon. Meg kell említeni, hogy a költő emlékeztörténetére utaló cím elsősorban egy friss kötet sorozat keretein belül értelmezendő, amely Petőfi mellett Vörösmarty, Arany, Mikszáth, Jókai s más 19. századi szerzők olvasástörténetéből közlő válogatást (pl. *Mikszáth Kálmán emlékezete, Kemény Zsigmond emlékezete* stb. címen). A kötet anyagát bevezető, azt átfogóan ismertető, magyarázó és kontextualizáló *Előszó* a Petőfi-recepció négy különböző, egymással összefonódó regiszterét ismeri fel: az elsőhöz Petőfi „eleven, szinkrón, születő irodalmiságban” (9) megjelenő hatása és reflexiója tartozik, a második réteget a kritikai és szaktudományos írások egyre növekvő száma alkotja, a harmadik a költő politikai-ideológiai kisajátításának kísérleteiből áll, míg az utolsó befogadási szintet a költő életének és munkásságának hétköznapi, populáris felhasználásai (pl. iskolai ünnepek, közterek és intézmények nevei, művészi adaptációk) adják. E lényeglátó és jól érthető csoportosítás azért szerencsés, mert rávilágít a Petőfi-diskurzus társadalmi funkciók szerinti differenciálódására: a költő recepciója csakugyan az irodalom/művészet, a tudomány/kritika, a politika és a (gyakran gazdasági és más „praktikus” szempontok által meghatározott) populáris kultúra/hétköznapi élet eltérő szempontok alapján szerveződő szinterein zajlott – és zajlik a napjainkban is.

Azonban Margócsy sajnos nem tér ki arra, hogy mit ért a címben olvasható *emlékezet* alatt, s az hogyan viszonyul a bevezető tanulmány alcímében használt *befogadástörténet* fogalmához. Ezek azért releváns kérdések, mert az antológia törzsanyagát adó tudományos igényű írások nyilvánvalóan részét képezik a Petőfi-recepciónak, azonban – a történeti tudományok igazolhatóságára törekvő logikája miatt – bajosan illeszthetők reflexió nélkül a múltat szubjektív módon aktualizáló emlékezet keretei közé. (Míg a társadalmi emlékezetet definiáló Maurice Halbwachs szerint emlékezet és történelem a múlt megismerésének két eltérő módozata; addig Pierre Nora kettejük közeledései lehetőségeire és összefonódására figyelt fel; viszont a történettudományt a kulturális emlékezet fogalma alá soroló Jan Assmann is fontosnak tartotta az emlékezet és történettudomány közötti létmódbeli, elvileg megszüntethetetlen eltérések megemlítését.) A kötet(sorozat) címe tehát homályba borít egy alapvető elméleti problémát, tudomány és emlékezet bonyolult, dinamikus, szövevényes kapcsolatát. Azt, hogy noha természetesen a tudomány sem képes történeti helyzetétől független, mindenfajta szubjektivitást kiiktató, abszolút tárgyilagos megismerésre. A Petőfi-recepció tetemes anyagából éppen a kötetben szereplő megközelítések jellemezhetők a legkevésbé problémamentesen „emlékezetként”.

Érdemes tisztázni tehát: a könyv – szigorúan véve – nem kifejezetten a Petőfi-emlékezet dokumentumaiból, hanem a legkarakteresebbnek, legjelentősebbnek, legnagyobb hatásúnak vélt, Petőfi költészetéről szóló értekező szövegek közül válogatott. Egyébként a kollektív emlékezet leggazdagabb, szinte kimeríthetetlen forrásvidéke valójában a Margócsy által negyedikként megjelölt hétköznapi-populáris szint, melyel az antológia (érthető okokból) csak érintőlegesen foglalkoz(hat)ik. Ez az a szféra, ahol a *tudomány*, a *politika*, a *művészet*, valamint az *oktatás*, a *gazdaság* és más autonóm

társadalmi alrendszerek – befolyásuk és legitimációjuk megőrzése/növelése érdekében – közösen formálják a társadalom kohézióját biztosító kollektív emlékezetet; megalkotva a széles közönség által is befogadható, „magas szellemi szférák [...] alatti” (11) produktumaikat. Így születnek ünnepi beszédek, köztéri szobrok, ismeretterjesztő anyagok, kiállítások, Petőfihez kapcsolódó ajándéktárgyak, évszázados legendák vagy minden idők legköltségesebb hazai filmje. Ezek a populáris termékek célzottan a kollektív emlékezet igényeinek megfelelően jönnek létre, melynek törekvése a történelem aktualizálása, jelentéssel való megtöltése, a „mi”-tudat megerősítése, a társadalmi kohézió fenntartása, a közös (nemzeti) múlt képzetének (vagyis a közös identitásnak) a megőrzése. A kollektív emlékezet elvárásai olykor kifejezetten harmonizálhatnak, viszont más esetekben akár szemben is állhatnak a kötet szerkesztő által elkülönített regiszterekkel: a tudomány igazolhatóságán alapuló, a művészet esztétikai vagy a politika hatalmi logikájú törekvéseivel. Nagy kár, hogy a válogatás – egy célzottan tudományos igényű koncepció helyett – a sorozatcímnek („emlékezete”) is meg akar felelni, emiatt emlékbeszédek, önarcképszerű írói „kisajátítások” s egyéb kevésbé kritikai igényű írások is (melyek már a korábbi antológiában is benne voltak, vagy oda illenének) belekerültek – vagyis nem egy „tisztn” kritikai-szaktudományos kötet született. Pedig szigorúbb szelekcióval feszesebb szerkezetű, áttekinthetőbb, könnyebben befogadható és nem utolsósorban rövidebb kötet született volna.

Az antológia természetesen a teljesség igénye nélkül készült, s csak egy szűk metaszetet kínál a szinte végtelen Petőfi-irodalomból. A forrásanyag teljeskörű felmérése és értékelése hiábavaló, lehetetlen vállalkozás lett volna. Ennek ellenére kifejezetten gazdag és sokszínű, a Petőfi-diskurzus diakronikus alakulását és szinkrón sokarcúságát egyaránt hűen tükröző, a különböző megközelítések szétágazásait és érintkezési pontjait jól szemléltető gyűjtemény született. A Petőfiről szóló szakirodalomból persze ezerféle kötetet össze lehetett volna állítani; a szerkesztőnek azonban valahogyan szelektálnia kellett, felvállalva döntései esetleges vitathatóságát. Azt hiszem, éppen a kötet sikerültségét jelzi, ha az az olvasót a kötetkoncepció hipotetikus kiegészítésére, alternatív újragondolására sarkallja.

Egészen apróság, de nem sikerült rájönnöm, hogy a válogatás – a fejezeteket nyitó és záró költeményektől s egy-egy jól megokolható, izgalmas szövegpárosítástól eltekintve – miért tér el néhol a kronológia elvétől az egyes korszakokon belül. S ha célkitűzése szerint a 20. század végéig foglalja össze a Petőfi-irodalmat, akkor miért szerepelteti Kulin Ferenc 2011-es tanulmányát vagy Márton László Kerényi Ferenc monográfiájáról szóló, 2009-ben megjelent (kétségtől érdekes zárlatú) bírálatát? Illetőleg ha azok bekerültek a gyűjteménybe, mintegy átnyúlva napjaink Petőfi-diskurzusaiba (emellett is lehet érvelni, például a Jókai-antológia esetében is célszerűnek tűnik egy egész fejezetet szánni a 21. századi értelmezéseknek), akkor miért nem egy kortárs költeménnyel, pontosabban miért Petri György 1981-es (a harmincnégy évvel korábbi antológiában is utolsóként szereplő) versével végződik az összeállítás?

A szövegek alatti annotációk tömörek, precízek és lényegre törőek, mégis kellően orientálják az olvasót. Az írások jelentős része – nyilván terjedelmi okokból – rövidítve, enyhén modernizált nyelvezetben olvasható. Összességében – egy-egy lábjegyzetben vagy bibliográfiában pontatlanul megadott személynévtől/műcímtől eltekintve – kifejezetten igényes és színvonalas kiadvány született. Viszont a költőről szóló szakirodalmat feltüntetető lista kissé foghíjas. Ha az ún. „tisztn életrajzi” (23) tanulmányok nem is találtak helyet maguknak a válogatásban, s a szövegválogatás

döntően Petőfi költészetéről, költői működéséről szóló értekezéseket tartalmaz (kivéve Kiss József és Dávidházi Péter kultusztörténeti tanulmányait), az irodalomjegyzékben egy külön listában fel lehetett volna tüntetni a költő életrajza körüli évszázados viták legfontosabb dokumentumait, a hely- és hadtörténeti igényű szakmunkákat, a helyi kultuszokról szóló könyveket. Ugyan Osztovics Szabolcs – az antológiával egyszerre megjelenő – „*Sors nyiss nekem tért*”: *Petőfi Sándor életének krónikája* című életrajzi könyve szépen összegyűjtötte ezeket a hivatkozásjegyzékben; nehéz attól eltekinteni, hogy a Petőfi-emlékezetet mégiscsak ezek az életrajzi kérdések foglalkoztatták a legélénkebben, s hogy így kimaradt például Mezősi Károly neve a válogatásból. S ha már korábban a befogadhatóságról volt szó, jelentősen megkönnyítette volna a kötet használatát egy név- és címmutató.

A *Petőfi Sándor emlékezete* leginkább egyetemi, esetleg – vállalkozó kedvű magyartanárok kezében – középiskolai oktatási segédanyagként hasznosítható. Emellett a jövőbeli fiatal kutatók fölkészülését, orientációját is meghatározhatja; pontos iránytűként szolgálhat a Petőfi-tengeren hajózók számára. Talán a tapasztaltabbak is örömmel időznek majd a kötet felett, s találnak benne egy-egy gondolatébresztő írást, érdekes tendenciát, összefüggést, mely a gyűjteményes kiadás által most láthatóbbá válhat. (Legutóbb például Szilágyi Márton a *Látó* tematikus Petőfi-számban egy egész dolgozatot szentelt annak, hogy felhívja a figyelmet Szörényi László jelen kötetben is olvasható *Szörnyű idő...*-elemzésére, mely tanulmány először ötven évvel ezelőtt, a PIM kissé eldugott jubileumi évkönyvében jelent meg, kevés visszhangot kiváltva; pedig tanulságainak alapos átgondolása és megvitatása talán alakíthatna a kanonizálódott, sokat vitatott „forradalmár Petőfi” portréján is.)

Természetesen egy szélesebb olvasóközönséghez szóló szöveggyűjteménytől nem szokás, sőt teljesen értelmetlen (Dávidházi szavaival:) „tudománytörténeti jelentőséget” várni. Ez az irreális elvárás – a korábbi antológia sikere miatt – mégis megfogalmazódhat a rosszmájú kritikusban. Ebből a szempontból kérdéses, hogy a reprezentatív számító Petőfi-értelmezések nagyívú egymás mellé rendezése ezúttal is olyan revelatív erővel fog-e hatni, mint a korábbi, gondozatlanabb és kevésbé igényes kivitelű kiadás. Az 1988-as válogatásnak azért lehetett komoly hatása szakmai körökben, mert – tekintet nélkül a szövegek történeti összefüggéseire – a Petőfi-diskurzus kisajátítási gyakorlatait mint egyfajta történelmi állandót kívánta bemutatni, felhívva a figyelmet ezáltal az irodalomtörténeti módszertan korábban lappangó vagy kevésbé reflektált vonásaira. (Jó időre meghatározva ezzel a kultusz kutatások módszertani szemléletét.) Csakhogy a kezdeti kultusz kutatások szövegkiadói gyakorlatai nem ültethetők át mechanikusan a mai viszonyok közé. Manapság a kultusz- vagy emlékezetkutatások fő kihívása éppen az lehet, hogy komplex történeti (és mediális) kontextusukban, mélyfúrászerűen vizsgálják a kulturális jelenségeket, egy forrásait eredeti beágyazottságából kiemelő (azokat olykor rövidítve és átírva közlő!) szöveggyűjtemény használatára helyett.

Zárásként térjünk vissza a bevezető tanulmányban felvázolt csoportosításhoz. Petőfi szépirodalmi recepciójáról már két antológia is megjelent: az Endrődi Sándor és Baros Gyula által kiadott *Petőfi a magyar költők lantján* (1910), valamint (ha annak vesz-szük:) a Csanádi Imre szerkesztette *Petőfi koszorúja* (1973). Voltak futólagos kísérletek a *populáris* befogadás összegyűjtésére is: 1910-ben Baróti Lajos és Péterfy Tamás gyűjtött a költőről ponyvairodalomban és „regékben” terjedő történeteket *Petőfi a ponyván*

és a népirodalomban / *Petőfi-regék* címen, majd 1957-ben – talán már kissé elkésve – Di-
enes András próbálta lelkiismeretesen összeszedgetni a Petőfi-színhagyomány még
megmaradt morzsáit *A legendák Petőfije* című könyvében. A költő politikai utóéletéből
pedig – mint említettük – éppen e kötet szerkesztője készített szövegválogatást. S
mára olyan mennyiség halmozódott fel belőlük, hogy a tudományos-kritikai Petőfi-
értelmezések is összegyűjtést, áttekintést, (ha úgy tetszik:) *kanonizációt* követelnek.
Szóval aktuális és releváns feladatot teljesít az antológia, ahogy az Osiris-kötetsorozat
más 19. századi szerző olvasástörténetét bemutató (abban eligazító) darabja is.